

A látvány biológiája és esztétikája

(összeállította: Ragó Anett)

A Mindentudás Egyeteme Kerekasztal témája 2004. augusztus 23-án „A látás biológiája és esztétikája” volt. A beszélgetés résztvevői Petrányi Zsolt művészettörténész és kurátor, Ragó Anett pszichológus és Zemplén Gábor tudományfilozófus volt. A beszélgetést Fábri György filozófus vezette.

A látvány kialakulásakor, a magasabb rendű feldolgozás következtében a fizikai inger összefüggéseiben, környezete figyelembevételével konstruálódik meg. A látvány tehát egy konstruktív folyamat, amelyben az egyén ismeretei, fizikai és társas környezete egyaránt fontos szerepet játszik. A látás mint megismerő folyamat tehát a világról alkotott belső reprezentációink egyik forrása, amelynek feladata, hogy lehetővé tegye az egyén hatékony működését a környezetében. A világ pontos megismerése és a külső események végeredményének előrejelzése a cél. A fizikai világ azonban pillanatonként változik, amelyet érzékszerveink többé-kevésbé hűségesen le is követnek; mindennapi tevékenységeinkhez viszont nincs szükség milderre – elménknek céljainkhoz igazodva szelektálnia kell a rendelkezésre álló információkból. A szervezet reakcióidejéhez mérten állandó képet kell kialakítania a világról. A feldolgozás során döntéseket kell hozni – mely jegyek lényegesek, melyek érdemesek a további feldolgozásra, és melyek érdektelenek az adott helyzetben. Amint értelmesnek látunk egy különbséget, látszólag hasonló dolgokat fogunk teljesen különbözőnek látni csupán egyetlen apró különbség miatt (ez történik például a beszédhangok vagy a színek észlelése során is).

Kérdésünk tehát, hogy hogyan jutunk el a mindennapi tapasztalattól, a látvány megszokott konstruálásától a művészi megtapasztalásáig, az egyedi, szokatlan élmények feldolgozásáig; vajon a kulturális tapasztalat képes-e felkészíteni az elmét a befogadásra, „tájékoztathatja-e” a feldolgozási folyamatokat, hogy valami értékessel van dolga, illetve, hogy van-e valamilyen biológiai korlát, amelyet semmiféle művészi eszköz nem haladhat meg.

A műtárgyak különleges helyet foglalnak el a használati tárgyak körében. Míg a hétköznapi tárgyak funkciójuk által egyértelmű és egyszerű szerepet

töltenek be életünkben, a műtárgyaknak látszólag éppen funkcionélküliségük jelenti az értéküket. A befogadás azonban nem ilyen egyszerű folyamat. A gyerekeknek a használati tárgyak esetében is el kell sajátítaniuk a kultúrában bevett használati módokat és viszonyulásokat – így tanulják meg, hogy a forma milyen módokon közvetíti a funkciót, hogy a tárgy kontextusa és elhelyezési módja hogyan utal annak funkciójára, hogy egyes külső jellemzők mennyire változatosak és változékonyak, és hogy az alkotó szándéka egy fontos jellemző a tárgyak meghatározásában (felnőttekkel és óvodásokkal végzett vizsgálatok kimutatták, hogy míg a felnőttek normál esetben – vagyis ha a tárgy korábban jól működött a tervezett funkcióban – még funkcióját veszített tárgyak esetén is – a tervező kikövetkeztetett szándékát tartják elsődlegesnek, addig az óvodások erre még nem képesek). A mindennapi tárgyak esetén is szükség van egyfajta másodlagos reprezentáció kialakítására, amely egyszerre fizikai tárgyként és szimbólumként fogja fel azokat. A kortárs műalkotások ráadásul már sokszor szándékosan nem keltik a „különlegesség” látszatát – éppen a mindennapi kérdésekre, szimbólumokra és problémákra utalva teljesen hétköznapi külsővel rendelkezve üzennek a befogadónak. Probléma nem csak akkor van, ha a befogadó észre sem veszi a tárgyat (ha az például nem a múzeumban, tehát egy jól definiált, ha tetszik, védett kontextusban és értékrendszerben található), hanem akkor is, ha már nem is kíváncsi a kortárs alkotók mondanivalójára. A kurátor feladata, hogy felhívja a figyelmet a kortárs alkotások értékeire, mivel a művészet formanyelve, társadalmi szerepe és eszközrendszere is sokat változott az évszázadok alatt, a befogadó sem maradhat „tétlen”; fel kell ismernie, hogy a látottak értékelése és értelmezése nem passzív folyamat, hanem aktív konstrukció, amelynek eredménye igazi élmény – a befogadás öröme lesz. Ahogyan a gyerekek megtanulják a külvilág jeleinek és megjelenésének értelmezését és szimbolikus értékét, úgy a felnőtteknek sem szabad elfeledkezniük arról, hogy mindezek alakításában nekik is jelentős és aktív szerepük lehet.

A tudomány elméleteinek széles körű bemutatásával és szemléltető eszközök (a látás esetén „protézisek”) segítségével közelebb hozhatja az emberek számára a ránézésre megismerhetetlen, láthatatlan jelenségeket, arra azonban figyelnie kell, hogy sem ő maga, sem a befogadó ne essen a látvány csapdájába – a megismerés szabályszerűségeinek, a nem láthatóknak a modellezésére használt, egyre fejlettebb technikák sokszor magukat a tudósokat is megzavarják; nem szabad elfelednünk, hogy eszközeink nem a valóságot mutatják, csupán annak egy képi reprezentációját.